

Málnási Ferenc

Dsida Jenő,
Erdély „nagy érzékenységű lírikusa”

Halálának 75. évfordulóján idézzük meg Dsida Jenő (1907–1938) életét és költészetét, akinek pályája a világirodalomban tipikusnak mondott lírai sorsokra (Puskin, Rimbaud, Petőfi) emlékeztet. A *Helikon* költői második nemzedékének tehetséges képviselője, Áprily Lajos nevezte „nagy érzékenységű lírikus”-nak. Az emlékező cikk mottójában szerepel a kolozsvári Házsongárdi temetőben nyugvó költő sírfelirata, amely összegezi emberi, költői magatartását. Dsida a szépség és az emberiség örök értékeit féltette a pusztulástól. Természetábrázolásában is nem a tájat mutatja, ez számára csak kiindulópont a lélek élményének a bemutatására, a szépség és a jószág iránti vágy kifejezésére.

A költő küldetéstudata a legművészebb, a legemberibb formában jelentkezik, legenda és személyes élmény ötvöződése nyomán a *Nagycsütörtök* című versében. Az alábbiakban ennek a versnek a szöveg-tanulmányi-stilisztikai elemzését adjuk.

A szöveg eredetiben kézzel írott, könyvben nyomtatott, megszokott nyomdai formájú, megszokott központoszással, egyetlen szakasz, 21 sor, 10-11 szótagos lírai alkotás, költemény. A szöveg összefüggő egész, konkrét emberi helyzettel ragadja meg az olvasót: „Személyes vallomás, amely a súlyos történelmi gondokkal küzdő magányos erdélyi költő áldozatának keresztény értelmét és természetfeletti tartalmát világítja meg...” (Pomogáts Béla).

A szövegmondatok alá- és mellérendelő viszonyban állnak egymással, tartalmi és logikai kapcsolódással alkotják a költemény szövetét. A lírai személy jelenlétét a birtokos személyjeles (-ragos) főnevek mutatják: *testem, lelkem, szavára, homlokomról, arcomon*.

A költővel történeteket, a körülötte zajló eseményeket a személyragos igék mesélik el: késést *jelezték*, hat órát *üldögéltem*, mozdonyok *zörögtek*, sűrű füst *legyintett* arcul, borzalom *fogott el*, Péter, János, Jakab, Máté *aludtak*, csöppek *indultak*... *végigsurogtak* arcomon.

A költemény szövegében határozott névelős szavak: *a* fullatag sötétben, *a* kocsárdi állomáson, *a* lelkem, *az* ablakon, *a* sűrű füst mellett névelő nélküli főnevek (a Bibliából ismert apostolok nevei) az olvasó számára is ismerős székelykocsárdi állomás említése nyomán mintha mi is a költő mellett ülnénk a várakozók között, ezzel a nyelvi formával közelebb kerülünk a költő által átélt helyzethez, talán mi is átértük egyszer a kényszerű várakozást, a hasonló komor gondolatokat...

Jelentéstani elemként az ötszöri szóismétlés: *aludt* emelkedik ki, jelezve a költő magányosságát, egyedüllétét. Az *indult* szó ismétlése is jelentést hordoz: a költő haza indul/hazulról *indul*, nehéz lélekkel, törött testtel, mint aki titkos útnak *indult*, s amikor rádöbben mérhetetlen magányára, kövér cseppek *indultak* homlokáról, kiveri a veríték... Talán ekkor tudatosul az olvasóban is az, hogy a lírai én Krisztussal azonosul, az apostolok csak testben vannak mellette, s ide társul a szöveg címe is: Nagycsütörtök, a keresztre feszítés előtti nap... A vers variánsait vizsgálva Mózes Huba szerint az olvasó előtt megvilágosodik, hogy a költő a saját szenvedéseiről ír, az alapváltozatban saját szenvedései még konkrét helyhez és időhöz kötve jelennek meg, a későbbiekben viszont nyomon követhető a költő saját szenvedéseinek és a krisztusi szenvedéstörténeteinek elválaszthatatlan egybefonódása. Hozzátenném, hogy a költemény a kisebbségi értelmiség áldozatvállalásának értékét is hordozza.

Dsida szövege monológ, szövegköziség benne a Bibliából ismert, Krisztus és az apostolok története.

A költemény valóságos világképet rajzol meg, „a tárgyi világnak kettős síkja van: a hétköznapi kopár székelykocsárdi váróterem, ahol a költő számot vet magányával, és a keresztény hagyomány által megszentelt Olajfák hegye, ahol a krisztusi szenvedéstörténet első eseménye végbemegy...” (Pomogáts Béla). A költő kénytelen várakozni a vonatcsatlakozásra a kocsárdi állomáson, a székely körvasút átszállóhelyén, amelyet mindig úton levő, fáradt székelyek töltenek meg, várakozik, s a hideg éjszakában valami emberi szóra, közeledésre, együttérzésre vágyik, szeretett volna szót váltani jó, meghitt emberekkel, de... és itt vált át a képzelet világába, érzi, hogy magányos, mint a tanítványaitól cserbenhagyott Krisztus, s ebben a szorongató lelkiállapotban ismeri fel a virrasztó Krisztus magányának és gyötrődésének értelmét: az áldozat misztériumát. Ennek alapján alakít(hat) ki az olvasó is saját magának elfogadható vagy elutasító véleményt, társítva háttérismereteit.

A szöveg magyar nyelvű, mai, szépirodalmi alkotás.

Stílusa is szépirodalmi. A 19. sor utáni három pont a leírás végét, a részhatárt jelzi, mintha kifulladt volna a költő, s az olvasóra bízta a továbbiakat, csupán a következőkéről tudósít... A költemény hangutánzó szavai is a költő magányosságának bemutatásához, erősítéséhez járulnak hozzá: *fullatag* sötétben kell várakoznia, kint mozdonyok *zörögtek*, a füst arcul *legyinti*, mindezek nyomán *borzalom* fogja el a költőt, nyirkos, hideg az éjszaka is, s ilyen állapotban természetes, hogy arcán végigcsurogtak a verejték cseppei... Jó hangzású szót nem talál az olvasó a szövegben, csupa rossz hangzású szavak sorakoznak, és a költő mondanivalójához nem illettek volna a díszítő rímek, ezért is választotta a rímtelen formát...

Verselése: Testem törött volt és nehéz a lelkem...

_ _ / U _ / _ _ / U _ / U _ / _

A vers szavai szótári jelentésükben szerepelnek, de az egész szövegre ráépül az érzelmi-hangulati többletjelentés (konnotáció), ezt szolgálja a szóhalmaz is: *törött* volt és *nehéz* a lelkem, *nyirkos* éj volt és *hideg sötét* volt. Társul hozzájuk néhány összetett szó: *váróterem*, *nagycsütörtök*, *denevérszárnny*, *végigcsurogtak*. A történetet kifejező igék: *nem volt* csat-

lakozás, *törött volt*, borzalom *fogott el*, *éj volt*, *végigcsurogtak*, a költő tehetetlen állapotát fejezik ki, s ezt a cselekvést jelentő igék is csak megerősítik: késést *jelezték*, *üldögéltem*, *gyűröttek*, *legyintett*, *körülnéztem*. A szövegbe válogatott melléknevek (+főnevek): *fullatag* sötét, *titkos* út, *sűrű* füst, *roppant* denevérszárny, *tomp*a borzalom, *állati* félelem, *nyirkos* éj, *kövér* cseppek, *gyűrött* arc... is a megjelenítésnek hatásos eszközei, egytől-egyig negatív, embertelen, kellemetlen képeket sugallnak. A versben öt névszói állítmány mellett több igei állítmány szerepel, így sikerül a nyugalmi, várakozó állapotot mozgalmassá tenni, feszültséggel megtölteni.

A költemény szóképei, nyelvi képei is komorak, fenyegetőek: az egyetlen hasonlattal párosult megszemélyesítés — *a sűrű füst, mint roppant denevérszárny arcul legyintett* — nem kellemes, hanem egyenesen következik a költő magányosságából, akit a várakozás meggyötört, a körülötte lévő világ is bánt, természetes, hogy tompa fájdalom fogja el.

A szövegmondatok közül kiemelkedik a 18. és a 19. sorban öt tőmondat: *Péter aludt, János aludt, Jakab / aludt, Máté aludt és mind aludtak...*, az állítmányok hangsúlyosak, ismétlődnek, s ez még inkább rájuk irányítja a figyelmet, s a *mind* általános érvényűvé avatja a megállapítást. Itt emelkedik a krisztusi szenvedés magaslatára a költői vallomás, s ezt a feszültséget az utolsó két sor még tovább fokozza: „Kövér cseppek indultak homlokomról / s végigcsurogtak gyűrött arcomon.” A *kövér cseppek* fókuszba emelése révén a költő a krisztusi szenvedést, de a megváltás hitét is magukban hordozza — olvashatjuk Kabán Annamária—Mózes Huba: *Vers és lélek. Dsida Jenő és költészete* (Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007. 53.) című kötetében.

Ellentétes szerkezetet fedezhetünk fel: az 1-19. sorokban, megjelenített kényszerű várakozás, magány, a külső világ közönye, az állati félelem egyenes következménye a 20-21. sorban bekövetkező verejtékezés, az emberi szervezet önkéntelen reagálása. A költő vallomása többször is soráthajlással (enjambement) csordul túl a sorok határán, kijelentő, de felkiáltó értelmű, érzelmmel teli mondatokkal...

Dsida Jenő verse verbális stílusú, a költő egyenes beszéde. A *Nagygyűlörtök* titka egyszerűségében rejlik. Ennek a versnek az értékszerkezetté válásában nem a szóképek játsszák az elsődleges szerepet, hanem a szavak mondatbeli elrendezése. A költemény egészét metaforának tekinthetjük, amelyben az egyéni szenvedés és a krisztusi szenvedés egymásba játszása valósul meg (Kabán Annamária—Mózes Huba).

„Az erdélyi magyar irodalom játékos angyla ezzel a verssel lépte át a férfikor küszöbét, érkezett el maga is a hitvalló-költők közé, hogy áldozatos küldetésének természet- és történelemfeletti távlatát mutassa meg” — írja jeles irodalomtörténészünk, Pomogáts Béla.

Szakirodalom

Kabán Annamária—Mózes Huba: *Textus és intertextus*. Szövegek világa a Dsida Jenő-i szövegvilágban. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009; *Ó, műzsa, tedd, mi istened parancsa. Dsida-versek és fordítások szövegépítése*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2011; *Vers és lélek. Dsida Jenő és költészete*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007; Pomogáts Béla: *Magyar irodalom Erdélyben (1918–1944)*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó. Csíkszereda, 2008.